

УДК 378.015:378.14

Олена ПОПАДИЧ,

orcid.org/0000-0003-1426-4114

доктор педагогічних наук,

доцент кафедри загальної педагогіки

і педагогіки вищої школи

Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) olena.poradych@uzhnu.edu.ua

Маріанна ГАВРИЛЮК

orcid.org/0000-0002-2347-2188

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) mhavrilyuk@gmail.com

Оксана КРИВОШЕЄВА

orcid.org/0000-0002-3468-1081

кандидат педагогічних наук,

заступник директора з навчальної роботи

в Державному навчальному закладі

«Вище професійне училище №8 м. Стрия»

(Стрий, Україна) vri8@ukr.net

**ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ
ЦІННОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНОГО РОЗВИТКУ
МЕДІАОСВІТИ**

У статті обґрунтовано концептуальні засади інтегративного підходу до формування професійних цінностей вчителя в умовах інтенсивного розвитку медіаосвіти, визначено умови реалізації цих засад в процесі підготовки

майбутнього вчителя. Освіта здатна сформувати світогляд, життєві цінності й орієнтири майбутніх фахівців, навіть не зважаючи на використання в цій сфері інформаційних комп'ютерних технологій, а також на швидкість інформатизації суспільства. Водночас, ціленапрямленій діяльності щодо формування професійних цінностей у студентів у закладах вищої освіти, навіть педагогічних, нині приділяється надто мало уваги, але тим не менше, цей напрям є одним з пріоритетних. Сформульовано концептуальні засади формування системи професійних цінностей майбутнього учителя (виявлення та урахування чинників впливу на формування професійних цінностей, зумовлених специфікою професійної діяльності учителя; інтеграція спеціальної та аксіологічної складових як цілепокладаючий чинник у професійній підготовці майбутнього учителя; неперервність формування професійних цінностей майбутнього учителя як поетапне включення професійних цінностей у систему загальнолюдських цінностей особистості, причому кожен наступний етап є логічним продовженням попереднього; розвиток активної професійної позиції на основі аксіологічної складової професійної підготовки; усвідомлення власних професійних ціннісних орієнтацій). Визначено умови реалізації концептуальних засад формування системи професійних цінностей майбутнього учителя (виявлення змісту аксіологічної складової професійної підготовки майбутнього учителя та забезпечення мотивації формування професійних цінностей; розробка варіативних методик формування професійних цінностей в процесі навчання та організація позанавчальної діяльності учнів; розробка спеціального курсу професійної аксіології для конкретної спеціальності (вчитель початкової школи, вчитель-предметник тощо). Розроблено положення щодо ролі медіа у формуванні професійних та особистісних цінностей сучасного вчителя, а саме: медіаосвіта має виконувати роль основного чинника забезпечення відкритості освіти щодо новітніх швидкоплинних знань і наближення навчального змісту до потреб повсякдення людини; наближати до ефективності людської поведінки у системі трудових відносин, за одночасного зоставання собою, збереження цілісності

особистості, здатної самовиражатися й не втрачати гуманізм; запобігати вразливості людини до медіаманіпуляцій, втечі від реальності, проводити профілактику з поширення медіазалежностей тощо.

***Ключові слова:** концептуальні засади, інтегративний підхід, професійні цінності, вчитель, медіаосвіта*

Olena POPADYCH,

orcid.org/0000-0003-1426-4114

Doctor of Pedagogical Sciences,

associate professor of the Department of Pedagogics

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) olena.popadych@uzhnu.edu.ua

Маріанна ГАВРИЛЮК

orcid.org/0000-0002-2347-2188

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor

Department of Foreign Languages

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) marianna.v.havryliuk@lpnu.ua

Oksana KRYVOSHEIEVA

orcid.org/0000-0002-3468-1081

Candidate of Pedagogical Sciences,

deputy head for academic affairs

in State educational establishment

“Higher Vocational School №8 in Stryi”

(Stryi, Ukraine vpu8@ukr.net

**INTEGRATIVE APPROACH TO FORMATION OF TEACHERS’
PROFESSIONAL VALUES UNDER INTENSIVE DEVELOPMENT OF
MEDIA EDUCATION**

The article deals with the conceptual fundamentals of the integrative approach to development of teachers' professional values under intensive development of media education, outlines conditions for those principles implementation in the process of the future teacher training. Education can develop the world outlook, life values and guidelines of future specialists along with using information computer technologies and fast IT penetration into the society. Nevertheless, the purposeful activity to develop professional values of university students, even of pedagogical specialties, is not much considered, whereas the direction is one of the priority ones. The authors of the research have shaped the conceptual fundamentals of development of a system of professional values of future teachers (identification and consideration of the factors influencing development of future teachers' professional values, determined by the profession specificity; integration of the special and axiological constituents as a goal setting factor in the professional activities of future teachers; continuity of formation of the future teachers' professional values as a gradual inclusion of professional values into the system of general human values of a personality, however, each following stage should be a logical continuation of the previous one; development of an active professional position based on the axiological constituent of professional training; comprehension of a personal professional system of values). The work defines conditions necessary for implementation of the conceptual principles of the system of future teachers' professional values (determination of an axiological constituent of the future teachers' professional activity and motivation to develop professional values; development of variable methodologies of professional values development in the process of training and organization of extracurricular activities of students; development of a specialized course of professional axiology for each specialty (primary school teacher, subject teacher, etc.)). The work presents arguments for importance of media in formation of professional and personal values of modern teachers, particularly media education should act as a main factor to secure openness of education to the innovative fast-changing knowledge and approaching the educational content to people's everyday needs; it should raise efficiency of human behavior in the system of labor relations along with saving personal principles and

protection of the personality integrity, being capable to express his/her ideas and not lose humanism; media education should protect human sensitivity to media manipulations, escape from reality, and prevent media addiction, etc.

Key words: *conceptual fundamentals, integrative approach, professional values, media education.*

Постановка проблеми. Завданням вищої школи на сучасному етапі є якісна підготовка конкурентоздатного на ринку праці учителя. У зв'язку з цим зростає необхідність дослідження чинників, які впливають на якість професійної підготовки майбутнього спеціаліста. Особливістю навчання є те, що студенти повинні отримати не лише якісні фахові знання, але й виробити за час навчання ціннісні орієнтири, які засвідчують їх професійно-творчий розвиток у майбутній професійній діяльності.

Сьогодні знизився інтерес молоді до ціннісного аспекту майбутньої професії, поступившись місцем прагматичним та раціональним підходам до майбутньої професійної діяльності. Тому одним зі освоєння професії не лише на прагматичному, але й професіональному, якісному рівні, усвідомлення професійної відповідальності за діяльність та її результати є формування професійних цінностей студентів.

Завдяки новітнім інтернет-ресурсам студент може успішніше й стрімкіше адаптуватися до щоденних довколишніх і соціальних змін, здобувати необхідні знання як тепер, так і в майбутньому. Це вагомий фактор творення системи освіти згідно з нормами і процесом реформування традиційної системи освіти у світлі вимог теперішнього інформаційного суспільства (Аман, Литвиненко, 2017). Як міські, так і сільські школи в Україні, сьогодні комп'ютеризовані належним чином і урок із застосуванням мультимедійного проєктора, електронної дошки чи комп'ютера суттєво ефективніший за традиційний урок. Завдання шкільної освіти полягає в розвитку людини новітнього інформаційного суспільства (Климова, Чупріна, 2017).

Утім послуговування графікою, відеозображеннями та аудіоінформацією не

вирішує проблем щодо забезпечення ефективної комунікації, а це істотно емоційно та мотиваційно позначається на дитині, зрідка полегшує процес сприймання, розуміння і запам'ятовування школярами інформації. А багато шкільних педагогів досі не готові ефективно й цілеспрямовано застосовувати мультимедіа в освіті через власну низьку мультимедіаграмотність.

За зазначених умов медіаосвіта перетворюється на ключову складову інформаційної безпеки країни, відіграє неабияку роль у вихованні патріотизму й формуванні національної ідентичності молоді.

Аналіз останніх досліджень. У дослідженнях формування цінностей серед вітчизняних дослідників слід окремо виділити В. Скотного (Скотний, 2004) та Т. Левченко (2002). Ці автори роблять спроби систематизувати системи цінностей та дослідити цінності в різних педагогічних системах відповідно. Педагогічні аспекти та практику застосування мультимедійних засобів освіти досліджували В. Биков (2017), М. Бистрянцев (2016), А. Іщенко (2013) та ін.

Виходячи з цього, важливим є вивчення факторів, що визначають становлення, розвиток, трансформацію ієрархічної структури ціннісних орієнтацій студентів. Це необхідно як для прогнозування того, в якому напрямі йде розвиток ціннісно-змістової сфери особистості в юнацькому віці, так і для перспективного впровадження до навчально-виховного процесу форм роботи, що сприяють розвитку у студентів потреби в усвідомленні ієрархії своїх цінностей і співвіднесення їх зі своїми засобами досягнення (Научитель, 1999).

Вікові цінності, традиції, ідеали народів формували ядро освітньої моделі. Саме через освіту як систему, що перетворює світогляд студентської молоді в систему соціокультурних цінностей, можна сформувати професійну компетентність, отже і підвищити рівень професійної підготовки. Без духовних цінностей педагог може спрямувати свої професійні знання на справи, які завдають шкоду людству. Освіта здатна сформувати світогляд, життєві цінності й орієнтири майбутніх фахівців, навіть не зважаючи на використання в цій сфері інформаційних комп'ютерних технологій, а також на швидкість інформатизації суспільства (Квасник, 2007).

Отже, питання формування цінностей привертає увагу учителів починаючи з студентського віку. На жаль ціленапрявлена духовна робота у закладах вищої освіти, навіть педагогічних, знаходиться не на достатньому рівні, але тим не менше цей напрям є одним з пріоритетних так як дозволить проводити неперервну роботу з формування різного роду цінностей, починаючи з навчання та закінчуючи неперервною професійною діяльністю.

На нашу думку такий підхід дозволить закласти підвалини духовних цінностей при майбутньому формуванні особистості.

Мета статті – визначення концептуальних засад інтегративного підходу до формування професійних цінностей вчителя в умовах інтенсивного розвитку медіаосвіти.

Виклад основного матеріалу. На зламі століть особливо актуальною стає проблема розвитку особистості та освіти як безперервного процесу, в якому діють різні структурні та системні фактори, котрі мають розглядатися в порівняльному аспекті. Це дасть змогу довести, що кожна з цих систем не домінує одна над одною, що вони розвиваються як за своїми внутрішніми, так і загальними для всіх систем універсальними законами.

Питання формування системи цінностей майбутніх учителів є одним з невідкладних завдань сучасної педагогіки. Беручи до уваги той факт, що в останні роки цій темі присвячується достатня увага, на сьогоднішній день все ж залишається цілий ряд невирішених проблем, зокрема: необхідність переосмислення професійних цінностей майбутніх учителів під впливом нових тенденцій сучасного суспільства; становлення системи професійних цінностей майбутнього учителів для конкретних педагогічних цілей у процесі його професійної підготовки; недостатність вивчення впливу рівня системи професійних цінностей майбутнього учителя на його професійну діяльність тощо.

Напрями розвитку освіти та особистості в педагогічних системах світу різні, але їх об'єднує концентрація уваги на гуманістичному, етичному, інтелектуальному способі життя, який тісно пов'язаний з культурою кожного

народу, з теоріями, ідеями, в яких сконцентровано самостійний стиль мислення, світосприйняття, засоби осягнення дійсності, нормативні моделі поведінки, прийняті у даному соціумі, особливості ціннісних орієнтацій.

У сучасній інтерпретації цінності – це значущі ідеї, явища і предмети реальної дійсності з погляду відповідності потребам і інтересам соціальних суб'єктів. Відображаючи все те, що усвідомлюється і переживається особою як актуальна значущість, як сенс і ідеал, цінність характеризує свідомість, поведінка і цілі. цінності утворюють систему основоположних ідей, переконань і вірувань в повноцінне і продуктивне життя, сформованих під впливом культурних традицій, образів і ідеалів. Вони характеризують також сукупність уявлень про значущі параметри життя.

На жаль, нині організація і проведення навчально-виховної роботи у закладах вищої освіти ускладнюється кризою в системі освіти, відсутністю у сучасній вищій школі обґрунтованих підходів щодо взаємодії навчального й виховного процесів. Старі форми, методи виховання не діють, утрачені авторитети, відсутні ідеали формування особистості. Важливо розглядати виховний процес у закладі вищої освіти як частину загальнокультурного процесу, пов'язаного з розвитком особистості, у тісній взаємодії з економічною, політичною, культурологічною ситуацією в країні.

На взаємозв'язок із рядом медіа (книжкові видання, періодика, радіо, кіно, телебачення, інтернет) припадає все більша частка в бюджеті вільного часу українців, що зумовлює неабиякий вплив медіа на всі верстви населення, головно на дітей і молодь. Завдяки відеоанімації можливе одночасне залучення зору й слуху, створення доступних багатовимірних моделей складних об'єктів та процесів, а це істотно підвищує рівень сприйняття навчального матеріалу. А завдяки сучасній, ігровій динаміці сюжету та інтерактивній взаємодії з персонажами створюється невимушена, дружня атмосфера для освіти. Усе перелічене – стимуляція невимушеного, захопливого й успішного засвоєння матеріалу, що дає змогу вивчити предмет значно ефективніше, ніж із

традиційними підручниками, що визнають і міжнародні організації, й вітчизняні педагоги.

У першу чергу тут необхідно було встановити взаємозв'язок між загальнолюдськими та професійними цінностями. Загальнолюдські цінності, які формуються з глибокого дитинства лежать в основі побудови всіх інших ціннісних систем. Отже, початком підготовки формування системи професійних цінностей було визначення рівня ціннісних орієнтацій. Цей фактор є дуже важливим при виборі програми підготовки майбутнього учителя .

Розглядаючи перехід суспільних цінностей у внутрішній план з утворенням особистих цінностей, можна вважати, що різні напрями виховання базової культури особи виражають ціннісну основу суспільної свідомості і сприяють освіті і розвитку персональної системи цінностей, визначуваної кругозором і переконаннями людини, його життєвим досвідом, етичним кредо, естетичним смаком, політичними поглядами, індивідуальними уявленнями про ідеал фізичної досконалості тощо (Шумра, 2007).

Формування професійно-ціннісних орієнтацій навчання – ключова проблема відомчих освітніх установ. Як зазначає В. Ємець, «складний характер завдань, що встали перед ними на сучасному етапі, вимагають не тільки підвищення якості професійної підготовки кадрових ресурсів вказаних відомств, але і формування у співробітників духовно-ціннісних орієнтацій. Сплав професійних і особових якостей: високій вимогливості до себе і підлеглим; дисциплінованості і переконаності у вибраній професії; вірності обов'язку і присязі; організаторських здібностей з широкими інтелектуальними якостями; розвиненими формами розумової діяльності – швидкістю і гнучкістю, критичністю і логічністю, глибиною і ясністю розуму; стійким інтересам до інноваційних знань і потребою до творчої розумової праці; оволодінню сучасною педагогічною культурою, її методологічними, інформаційними і інтелектуальними складовими; сприяє реалізації цієї проблеми. Слід підкреслити, що духовно-етичні цінності завжди були частиною загальної і професійної культури суспільства, визначали цільові установки педагогічного

(виховного) процесу» (Ємець, 2006: 117).

Таким чином, формування системи цінностей суспільного індивіда є важливою соціальною проблемою, для її цілісного розуміння необхідно проаналізувати основні її засади та концептуальні положення. Ми акцентували увагу на віковій послідовності формування цінностей. Тут мається на увазі той факт, що кожна вікова група людей потребує особливого підходу при формуванні тих чи інших цінностей. Важко переоцінити роль освіти у формуванні ціннісних орієнтацій серед учнівської та студентської молоді. У сучасному навчально-виховному процесі в останні роки чітко прослідковується системне формування різноманітних цінностей всіх його суб'єктів. Своєчасно усвідомивши важливість такого підходу вчителі та викладачі формують загальну систему цінностей, яка лягає в основу майбутньої системи професійних цінностей. Формування системи цінностей однією з яких є професійні цінності є надзвичайно складний та тривалий процес. Тим не менше для правильного підходу до розв'язання проблем даного дослідження ми проаналізували роботи присвячені системам цінностей та їх класифікації.

Водночас, формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя є не лише дієвою стороною суспільної свідомості, узятій в сукупності всіх його форм. Їх традиційний розгляд представлений як об'єднання філософського і світоглядного, етичного і естетичного, політичного і ідеологічного, раціонального і емоційного компонентів, а інтенсивний розвиток медіа освіти вимагає відповідних оновлень та коригування системи цінностей особистості, особливо майбутніх педагогів.

Медіа займає практично весь освітній простір юні, переважно як основний чинник її соціалізації, підсвідомого соціального навчання, засобу дистанційного та джерела неформального навчання. Сюди варто віднести і недостатній захист дитини від медіаінформації, що може негативно позначитися на її здоров'ї та розвитку, брак механізмів належного саморегулювання інформаційного ринку, які б відфільтрували недоброякісні медіапродукти, низькоморальні ідеологеми та цінності, інший соціально шкідливий інформаційний вплив. Нагальну потребу

в інтенсифікації розвитку медіаосвіти спричинено необхідністю протистояти зовнішнім інформаційним нападам та руйнівній пропаганді, чужорідній гуманним ідеям та загальнолюдським цінностям.

На нашу думку, основними положеннями щодо ролі медіа у формуванні професійних та особистісних цінностей сучасного вчителя є такі: медіаосвіта має виконувати роль основного чинника забезпечення відкритості освіти щодо новітніх швидкоплинних знань і наближення навчального змісту до потреб повсякдення людини; наближати до ефективності людської поведінки у системі трудових відносин, за одночасного зоставання собою, збереження цілісності особистості, здатної самовиражатися й не втрачати гуманізм; запобігати вразливості людини до медіаманіпуляцій і медіанасилля, втечі від реальності, проводити профілактику з поширення медіазалежностей тощо.

Висновки. Таким чином, концептуальними засадами формування системи професійних цінностей майбутнього учителя визначено такі: виявлення та урахування чинників впливу на формування професійних цінностей, зумовлених специфікою професійної діяльності учителя; інтеграція спеціальної та аксіологічної складових як цілепокладаючий чинник у професійній підготовці майбутнього учителя; неперервність формування професійних цінностей майбутнього учителя як поетапне включення професійних цінностей у систему загальнолюдських цінностей особистості, причому кожен наступний етап є логічним продовженням попереднього; розвиток активної професійної позиції на основі аксіологічної складової професійної підготовки; усвідомлення власних професійних ціннісних орієнтацій. Умови реалізації означених концептуальних засад полягають у такому: виявлення змісту аксіологічної складової професійної підготовки майбутнього учителя та забезпечення мотивації формування професійних цінностей; розробка варіативних методик формування професійних цінностей в процесі навчання та організація позанавчальної діяльності учнів; розробка спеціального курсу професійної аксіології для конкретної спеціальності (наприклад, вчитель початкової школи).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аман І. С., Литвиненко О. В. Інтернет-сервіси в освітньому просторі : метод. посібник. Кропивницький : КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», 2017. Вип. 2. 60 с.
2. Климова К., Чупріна О. Проблеми та шляхи використання мультимедійних технологій у сучасній початковій школі. *Актуальні проблеми лінгводидактики : зб. наук. праць* / ред. кол. : А. О. Новиков (гол. ред.) та ін.; Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Суми: Вінніченко М. Д., 2017. Вип. 3. С. 74–78.
3. Скотний В. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному. Дрогобич : Вимір, 2004. 348 с.
4. Левченко Т. І. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах : монографія. Вінниця : Нова книжка, 2002. 512 с.
5. Биков В. Ю., Спірін О. М., Пінчук О. П. Проблеми та завдання сучасного етапу інформатизації освіти. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)* : зб. наук. пр. Київ : Сам, 2017. С. 191–198.
6. Бистрянцев М. Створення інформаційно-освітнього простору загальноосвітньої школи. *Рідна школа*. 2016. № 10. С. 19–24.
7. Іщенко А. Ю. Сучасна медіа-освіта: впровадження в Україні та міжнародний досвід. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 4 (29). С. 80–84.
8. Научитель О. Ціннісні орієнтації студентів та психологічні фактори їх формування. *Філософські пошуки*. 1999. Вип. 9. С. 39–46.
9. Квасник О. В. Формування ціннісних орієнтацій у системі професійної підготовки інженерів. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2007. № 4. С. 97–103.
10. Шумра Л. Л. Формування духовних цінностей студентів коледжу у процесі вивчення природничих дисциплін : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2007. 20 с.

11. Емец В. С. Профессионально-ценностные ориентации и их формирование в образовательных учреждениях. *Педагогические науки*. 2006. № 6. С. 117–125.

REFERENCES

1. Aman I.S., & Lytvynenko O.V. Internet-servisy v osvithomiu prostori: metod. posibnyk. [Internet-services in educational environment: method. textbook]. Kropyvnytskyi: Kirovohrad Regional Institute of Post-Graduate Pedagogical Education named after Vasyl Sykhomlunskyi, 2017 [in Ukrainian].
2. Klymova K., & Chuprina O. Problemy ta shliakhy vykorystannia multymediinykh tekhnolohii u suchasni pochatkovii shkoli. [Problems and ways of using multimedia technologies at a modern primary school]. Actual problems of linguodidactics. Edited by A.O. Novikov. Hlukhiv NPU named after O. Dovzhenko. Sumy: Vinnichenko M.D., 2017, Nr 3, pp. 74-78 [in Ukrainian].
3. Skotnyi V. Filosofiia osvity: ekzystentsiia irratsionalnoho v ratsionalnomu. [Philosophy of education: existence of irrational in the rational]. Drohobych: Vymir, 2004 [in Ukrainian].
4. Levchenko T.I. Rozvytok osvity ta osobystosti v riznykh pedahohichnykh systemakh: monohrafiia. [Development of education and personality in different pedagogical systems: monograph]. Vinnytsia: Nova knyha, 2002 [in Ukrainian].
5. Bykov V.Yu., Spirin O.M., & Pinchuk O.P. Problemy ta zavdannia suchasnoho etapu informatyzatsii osvity. [Problems and tasks of the current stage of education informatization]. Scientific support for education development in Ukraine: current problems of theory and practice (devoted to the 25th anniversary of NAPS of Ukraine). Kyiv: Sam, 2017, pp. 191-198 [in Ukrainian].
6. Bystriantsev M. Stvorennia informatsiino-osvitnioho prostoru zahalnoosvitnioi shkoly. [Creation of the information and educational environment at a secondary comprehensive school]. Native school, 2016, Nr 10, pp. 19-24 [in Ukrainian].
7. Ishchenko A.Yu. Suchasna media-osvita: vprovadzhennia v Ukraini ta mizhnarodnyi dosvid. [Modern media education: introduction in Ukraine and

international experience]. Strategic priorities, 2013, Nr 4 (29), pp. 80-84 [in Ukrainian].

8. Nauchytel O. Tsinnisni orientatsii studentiv ta psykholohichni factory yikh formuvannia. [Valuable focuses of students and psychological factors of their formation]. Philosophical search, 1999, Nr 9, pp. 39-46 [in Ukrainian].
9. Kvasnyk O.V. Formuvannia tsinnisnykh oriientatsii u systemi profesiinoi pidhotovky inzheneriv. [Development of valuable focuses in the system of professional training of engineers]. Theory and practice of social system management, 2007, Nr 4, pp. 97-103 [in Ukrainian].
10. Shumra L.L. Formuvannia dukhovnykh tsinnostei studentiv koledzhu u protsesi vyvchennia pryrodnychykh dystsyplin: avtoreferat dys. kand. ped. nauk: 13.00.07. [Development of spiritual values of college students while studying natural sciences: extended abstract of the Candidate of Pedagogical Sciences dissertation: 13.00.07]. Luhansk, 2007 [in Ukrainian].
11. Emets V.S. Professionalno-tsennostnye orientatsii i ikh formirovanie v obrazovatelnykh uchrezhdeniyakh. [Professional and valuable focuses and their development at educational establishments]. Pedagogical sciences, 2006, Nr 6, pp. 117-125 [in Russian].